

*Павлова О. О.,**доцент кафедри філології, перекладу та мовної комунікації
Національної академії Національної гвардії України**Монастирська Л. В.,**доцент кафедри філології, перекладу та мовної комунікації
Національної академії Національної гвардії України*

КОМУНІКАТИВНА ОСОБИСТІТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ УКРАЇНИ

Анотація. Статтю присвячено описові комунікативної особистості військовослужбовця України. Обґрунтовано сутність поняття комунікативної особистості військового правоохоронця. Наведено еталонну модель комунікативної особистості. Виявлено реально наявні різновиди комунікативної особистості військовослужбовця України.

Ключові слова: комунікативна особистість, військовослужбовець України, еталонна модель комунікативної особистості, типи комунікативної особистості.

Постановка проблеми. Питання про особливості комунікативної особистості представників окремих професій та субкультур є актуальним, оскільки воно спрямоване на пізнання взаємодії людини і її мови, комунікативної субкультури і макроккультури, національних стереотипів мовної поведінки і варіантів їх реалізації. Назване питання недостатньо досліджене в науці, тому нині ми не маємо повних уявлень про комунікативну особистість у професійному вимірі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд літератури з проблем комунікативної особистості засвідчив, що її професійний аспект вивчений ще недостатньо, хоча всі передумови для такого вивчення створено. У працях Ю.М. Караулова обґрунтована модель дослідження мовної особистості, що базується на чинниках, продуктом яких вона є [1]. В.І. Карасик обґрунтував положення про роль когнітивного досвіду у формуванні мовної особистості та зумовленість її реалізації прагматичними факторами [2]. Праці інших мовознавців висвітлили соціальні та дидактичні аспекти мовної особистості [2–4]. У колективній монографії, науковим редактором якої є Л.М. Пеллепеченко, визначено та схарактеризовано зміст комунікативної компетенції еталонного типу комунікативної особистості [4]. Проте в мовознавчих працях професійний аспект мовної і комунікативної особистості розкривався лише принагідно і безвідносно до дискурсивних практик галузі, в царині якої реалізується комунікативна особистість. Цей факт і зумовив вибір теми і постановку завдання цієї роботи.

Метою статті є виявлення реально наявних різновидів комунікативної особистості військовослужбовця України.

Виклад основного матеріалу. Передусім зауважимо, що в комунікативній культурі військовослужбовців України поєднуються інтернаціональні риси, притаманні всім представникам названої галузі незалежно від того, в якій країні вони служать, і специфічно національні. Відповідно, і реальні типи комунікативних особистостей військовослужбовців мають інтернаціональні і специфічно національні ознаки. Питання про інтернаціональні і специфічно національні аспекти комунікативної особистості суб'єктів військової та правоохоронної

діяльності потребує окремого аналізу, який виходить за межі нашого дослідження. Ми будемо торкатися цього питання принагідно, у процесі виявлення реальних стереотипів комунікативної поведінки військовослужбовців. При цьому еталонна модель комунікативної особистості суб'єктів діяльності аналізованих галузей є інтернаціональною [4]. Відтворення реальних типів комунікативних особистостей українських військових будемо здійснювати на матеріалі проведеного нами анкетування, а також власних спостережень.

У нашому дослідженні ми розмежуємо поняття мовної особистості і комунікативної особистості [4]. Мовна особистість – «узагальнений образ носія культурно-мовних та комунікативно-діяльнісних цінностей, знань, установок та поведінкових реакцій» [2, с. 271]. Поняття комунікативної особистості є ширшим, ніж перше, оскільки воно охоплює і власне мовні характеристики (мовну здатність, використання мовних засобів), і власне комунікативні (ціннісні пріоритети, використання комунікативних стратегій і тактик, мовні реакції у різних типах дискурсу) [4].

В.І. Карасик виділяє п'ять аспектів у мовній організації людини: мовна здатність (здатність навчитися вести мовне спілкування), комунікативна потреба (спрямованість на учасників спілкування), комунікативна компетенція (уміння здійснити спілкування), мовна свідомість (власна картина світу людини), мовна поведінка (усвідомлена і неусвідомлена система вчинків, що розкриває характер і спосіб життя людини) [2, с. 8]. За власне мовними ознаками виділяємо основний тип комунікативної особистості і його варіанти. Основним є тип, до якого можна віднести всіх військовослужбовців України: це людина, для якої в її комунікативному середовищі природним є спілкування лише рідною мовою.

У межах основного типу виділяємо варіанти за ознакою володіння іноземними мовами: а) комунікативні особистості, що мають здатність вільно спілкуватися іноземною мовою (однією або двома) в будь-якому комунікативному середовищі; б) комунікативні особистості, що мають здатність у разі необхідності знайти порозуміння у спілкуванні з іномовними громадянами, проте вільно іноземною мовою не володіють. Реально значна частина військовослужбовців є полілінгвами.

У характеристиці вербально-семантичного рівня комунікативної особистості військовослужбовців України можна виділити типологічні різновиди за ознакою вживання нецензурної лексики. На жаль, варто зазначити, що аналізоване явище є досить поширеним у військовій комунікації, хоча воно зовсім не відповідає вимогам громадськості та еталонній моделі комунікативної особистості. За нашими спостереженнями, для одних нецензурна лексика – це засіб вираження агресії,

для других – засіб вираження негативних емоцій або самозахисту, для третіх – засіб «зв'язку слів у реченні» (нецензурне слово вживається в ту мить, коли розумовий процес відстає від вербального: говорити уже почав, а думку логічно ще не оформив. Пауза заповнюється або словом-паразитом, як-от *значить, так, і, е, короче, тину* тощо, або брудною лайкою), для четвертих – засіб приєднання до комунікативного соціуму, для п'ятих – засіб «пізнання світу і орієнтації в ньому». Оскільки аналізоване явище суперечить моральним нормам, еталонній моделі комунікативної особистості військовослужбовця, її приналежності до суспільної еліти і очікуванням громадськості, з ним варто боротися.

За ознакою вживання нецензурної лексики виділяємо ще й аспект, що характеризує загальну культуру суб'єктів говоріння, і виділяємо кілька типів. Дуже хотілося б виділити тип комунікативних особистостей, які ніколи не вживають нецензурної лексики, проте ми не можемо гарантувати коректність і правомірність його виокремлення із цілком зрозумілих причин. Отже, цю групу залишимо тільки в межах еталонної моделі комунікативної особистості, а першим типом будемо вважати комунікативну особистість, яка не вживає нецензурної лексики у громадських місцях, у присутності жінок і дітей. До другого типу належать особи, що не використовують нецензурну лексику не тільки у випадках, згаданих вище, а ще й у спілкуванні з колегами та підлеглими без наявності вагомих причин для вираження негативних оцінок. Третій тип об'єднує осіб, які вживають нецензурну лексику в будь-яких ситуаціях і не вважають це явище відхиленням від норм поведінки. Саме в цьому типі виокремлюються варіанти залежно від причин звернення до ненормативної лексики, описаних вище. Загалом вживання нецензурної лексики свідчить про рівень загальної культури мовця. Власне комунікативна культура виражається ще й у технічних характеристиках мовлення та через ознаки правильності і виразності мовлення. Розглянемо згадані питання.

Еталонна модель комунікативної особистості військового характеризується зразковою технікою мовлення, правильністю та виразністю [5]. У реальному житті названі характеристики офіцерів близькі до еталонних. Їх мовлення відзначається чіткістю дикції, силою голосу та темпом мовлення, що відповідають умовам спілкування, правильністю вимови. Проте ми виділили два реальних типи за вказаною ознакою. До першого з них належить більшість офіцерів – саме цей тип ми схарактеризували вище. До другого типу, який є, за нашими спостереженнями малочисельним, ми віднесли комунікативних особистостей, що мають відхилення від описаних характеристик. Частіше відхилення фіксуються у випадках непередбаченого мовлення.

Стосовно змістового аспекту комунікації маємо констатувати характеристики, близькі до еталонних. Мовлення офіцерів завжди чітке за змістом, лаконічне, логічно бездоганне.

Варто згадати, що основними рисами еталонної моделі комунікативної особистості військовослужбовця є:

- когнітивний складник мовної особистості – комунікативна компетенція, здатна забезпечити мовний вплив без звернення до силових дій відповідно до принципу верховенства Закону і Права;

- прагматичний складник – уміння осмислювати дискурс у сукупності його елементів і добирати оптимальну комунікативну стратегію і тактику, знаходити засоби подолання комунікативних бар'єрів та нейтралізації конфліктних ситуацій, контролювати емоції у будь-якій ситуації;

- лінгвістичний складник – мовна компетенція в її системному варіанті (як відображення картини світу) та ситуаційних – тих, що реалізуються в дискурсивних практиках [4, с. 153].

Сучасний суб'єкт правоохоронної діяльності має знати структуру мовної комунікації, чинники успішної комунікації та її бар'єри, комунікативні стратегії, адекватні соціальному контексту, мовні засоби усунення конфлікту, формули мовленнєвого етикету, засоби мовного впливу, релевантні комунікативній ситуації. Високими є і вимоги до його вмінь. Представник сил охорони правопорядку має вміти: осмислювати дискурс у сукупності його елементів і добирати оптимальну комунікативну стратегію і тактику, прогнозувати ступінь успішності комунікації, моделювати власну мовленнєву поведінку відповідно до комунікативної ситуації, знаходити засоби подолання комунікативних бар'єрів та нейтралізації конфліктних ситуацій. Важливим для офіцера Національної гвардії є контроль над емоціями у будь-якій ситуації. Викладені твердження розцінюємо як прагматичний складник комунікативної особистості правоохоронця.

Дискурсивні особливості поведінки військових визначаються їхніми ціннісними пріоритетами, основний з яких – вірність присязі, спрямованість на достойне виконання службово-бойових завдань. До основних духовних цінностей українських військовослужбовців належать поняття честі, чесності, патріотизму, відданості обов'язку і країні, почуття відповідальності за своїх товаришів. Аналіз промов українських військових лідерів, а також посібників для курсантів засвідчив, що комунікативні одиниці, які вербалізують згадані поняття, є ключовими концептами комунікативної особистості українського військового. Найчастіше у промовах військових лідерів використовується стратегія апеляції до спільних ціннісних пріоритетів – Батьківщини, соціальної безпеки, миру, спокою, родини, тощо. Як і представники військової сфери інших країн, українські військові вважають, що патріотизм вимагає чітких визначень та рішучих дій.

За результатами дослідження мовної поведінки в конфліктному дискурсі, всіх українських військовослужбовців можна віднести до конструктивного типу [6], в якому можна виділити підтипи за ознаками комунікативної активності та комунікативної компетентності. За першою з ознак виділяємо три стереотипи: активний домінантний, активний гармонійний і неактивний.

Активний домінантний тип надає перевагу комунікативним стратегіям домінування, проте він все ж уникає образ і виявляє порівнянню культуру комунікативної поведінки. Він часто звертається до комунікативних стратегій переконання, у переконанні не визнає заперечень, бо завжди впевнений у своїй абсолютній правоті. У конфліктних ситуаціях аналізований тип не визнає поразок, що в комунікативній поведінці відображається у використанні категоричного імперативу або комунікативних виразів, що означають негативне ставлення до думок інших. У здійсненні комунікативного впливу часто звертається до маніпулятивних технологій, проте маніпулювання не є деструктивним. Активний гармонійний стереотип комунікативної особистості у військовій галузі діяльності поширений менше, проте він існує. Комунікативна особистість цього типу активна, не залишається осторонь обговорення складних питань, завжди подає конструктивні рішення, проте ніколи не намагається домінувати в комунікації. У переконанні комунікативної особистості цього типу дотримуються етичних правил, віддають перевагу комунікативним стратегіям співробітництва, що

виражається у використанні комунікативних засобів: *Ми з вами знайдемо рішення, Ми разом спробуємо знайти відповідь* тощо. Активний гармонійний тип, як правило, не звертається до маніпулятивних стратегій комунікативного впливу, проте сам легко впізнає маніпуляції і ніколи їм не піддається.

У військовій комунікації компліменти в міжперсональному спілкуванні не є поширеними і не вітаються. Якщо вони й висловлюються, то частіше в гумористичній формі або з легкою іронією. Реакція на комплімент у міжперсональному спілкуванні – гумор у відповідь на гумор, що іноді перетворюється на своєрідну театралізовану комедію. В офіційному спілкуванні – відповідь за формулою Статуту: «Служу народу України!».

Висновки. Узагальнюючи викладену інформацію, відтворимо реально наявні різновиди комунікативної особистості військовослужбовця України. Отже, за власне мовними ознаками виділяємо основний тип (володіння лише рідною мовою) і його варіанти (вільне володіння іноземною мовою або володіння іноземною мовою зі словником). У характеристиці вербально-семантичного рівня комунікативної особистості військовослужбовців можна виділити типологічні різновиди за ознакою вживання нецензурної лексики. Комунікативна культура виражається й у технічних характеристиках мовлення та через ознаки правильності і виразності мовлення (перший тип комунікативної особистості, мовлення якої характеризується чіткістю дикції, силою голосу та темпом мовлення, що відповідають умовам спілкування, правильністю вимови, а також другий тип комунікативної особистості, що має відхилення від описаних характеристик). За результатами дослідження мовної поведінки в конфліктному дискурсі, всіх українських військовослужбовців можна віднести до конструктивного типу, підтипами якого є активний домінуючий, активний гармонійний і неактивний.

Всебічний аналіз питання про інтернаціональні і специфічно національні риси комунікативної особистості військовослужбовця України, які проявляються в різних типах дискурсу, можна розглядати як перспективу дослідження проблеми.

Література:

1. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М.: Наука, 1987. – 264 с.
2. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
3. Богин Г.И. Модель языковой личности в ее отношении к разновидностям текстов: автореф. дис. ... д-ра филол. наук / Г.И. Богин. – Л., 1984. – 31 с.
4. Комунікативна особистість військовослужбовця Національної гвардії України в сучасному соціальному контексті [моногр.] / За ред. Л.М. Пеллепеченко. – Х.: Національна академія НГУ, 2014. – 221 с.
5. Павлова О.О. Специфіка мовної особистості військовослужбовця внутрішніх військ України / О.О. Павлова // Ученые записки Таврического национального университета имени В.И. Вернадского. – 2013. – Том 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 149–154.
6. Кудрявцев В.Н. Юридическая конфликтология / В.Н. Кудрявцев. – М.: Институт государства и права РАН, 1995. – 315 с.

Павлова О. А., Монастирєва Л. В. Коммуникативная личность военнослужащего Украины

Аннотация. Статья посвящена описанию коммуникативной личности военнослужащего Украины. Обоснована сущность понятия коммуникативной личности военного правоохранителя. Представлена эталонная модель коммуникативной личности. Выявлены реально существующие типы коммуникативной личности военнослужащего Украины.

Ключевые слова: коммуникативная личность, военнослужащий Украины, эталонная модель коммуникативной личности, типы коммуникативной личности.

Pavlova O., Monastyrova L. Communicative Identity of Ukrainian Officer

Summary. The article has been devoted to the description of the communicative identity of Ukrainian officer. The essence of Ukrainian officer communicative identity is determined. The specificity of reference model of the modern officer communicative identity is defined. Existing types of Ukrainian officer communicative identity are revealed.

Key words: communicative identity, Ukrainian officer, reference model of communicative identity, communicative identity types.